

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії та історії держави та права**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**

**з навчальної дисципліни «Теорія держави та права»
обов'язкових компонент освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

081 Право (Правозастосування)

Кам'янець-Подільський 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави та права (протокол від 12.08.2024 № 1).

Розробники:

1. Професор кафедри теорії та історії держави та права Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор А. М. Шульга.
2. Професор кафедри теорії та історії держави та права Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент І.М. Погрібний.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент О. С. Передерій.
2. Завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Гудзь Т.І.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1: Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна	6	2	2			2	залік
Тема № 2: Походження держави та права	6	2	2			2	
Тема № 3: Держава як соціальний інститут. Типологія держав	6	2	2			2	
Тема №4: Функції держави	2	0	0	-	-	2	
Тема №5: Механізм держави	6	2	2			2	
Тема №6: Форма держави	6	2	2			2	
Тема №7: Суспільство, громадянське суспільство, політична система суспільства	6	2	2			2	
Тема № 8: Демократична, правова, соціальна держава	6	2	2			2	
Тема № 9: Влада. Державна влада. Теорія поділу влади	2	0	0	-	-	2	
Тема № 10: Право як регулятор суспільних відносин	8	2	2			2	
Тема № 11: Право в системі регулювання суспільних відносин	6	2	2			2	
Тема № 12: Правовий статус людини і громадянина	6	2	2			2	
Тема № 13: Норми права	6	2	2			2	
Тема № 14: Форми (джерела) права	8	2	4			4	
Всього за семестр № 1	75	24	26			30	
Семестр № 2							
Тема № 15: Правотворчість.	6	2	2	-	-	2	
Тема 16: Система права. Правова система.	6	2	2			2	
Тема 17: Законодавство, його система і	6	2	2	-	-	2	

систематизація.							екза мен
Тема № 18: Правові відносини	6	2	2	-	-	2	
Тема № 19: Реалізація норм права.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 20: Тлумачення норм права	8	2	2	-	-	4	
Тема № 21: Юридично значуща поведінка	6	2	2	-	-	2	
Тема № 22: Юридична відповідальність	8	2	2	-	-	4	
Тема № 23: Правосвідомість і правова культура	6	2	2	-	-	2	
Тема № 24 Правове регулювання, його механізм	8	2	2	-	-	4	
Тема № 25: Законність і правопорядок	2	0	0	-	-	2	
Всього за семестр № 2	75	20	20			30	
Всього	150	44	46	-	-	60	

(заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекцій	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1: Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна	6	0	0			6	залік
Тема № 2: Походження держави та права	6	0	0			6	
Тема № 3: Держава як соціальний інститут. Типологія держав	6	0	0			6	
Тема №4: Функції держави	2	0	0	-	-	2	
Тема №5: Механізм держави	6	0	0			6	
Тема №6: Форма держави	6	0	0			6	
Тема №7: Суспільство, громадянське суспільство, політична система суспільства	6	0	0			6	
Тема № 8: Демократична, правова, соціальна держава	6	0	0			6	
Тема № 9: Влада. Державна влада. Теорія поділу влади	2	0	0	-	-	2	
Тема № 10: Право як регулятор суспільних відносин	8	2	2			5	
Тема № 11: Право в системі регулювання суспільних відносин	6	0	2			5	
Тема № 12: Правовий статус людини і громадянина	6	0	2			2	
Тема № 13: Норми права	6	2	2			2	

Тема № 14: Форми (джерела) права	8	2	2			4	
Всього за семестр № 1	75	6	10			59	
Семестр № 2							
Тема № 15: Правотворчість.	6	0	0	-	-	2	
Тема 16: Система права. Правова система.	6	0	0			2	
Тема 17: Законодавство, його система і систематизація.	6	0	0	-	-	2	
Тема № 18: Правові відносини	6	2	2	-	-	2	
Тема № 19: Реалізація норм права.	8	0	0	-	-	4	
Тема № 20: Тлумачення норм права	8	0	0	-	-	4	
Тема № 21: Юридично значуща поведінка	6	2	2	-	-	2	
Тема № 22: Юридична відповідальність	8	0	2	-	-	4	
Тема № 23: Правосвідомість і правова культура	6	0	0	-	-	2	
Тема № 24 Правове регулювання, його механізм	8	0	0	-	-	4	
Тема № 25: Законність і правопорядок	2	0	0	-	-	2	
Всього за семестр № 2	75	4	6			65	екза мен
Всього	150	10	16	-	-	124	

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1. Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна
Семінарське заняття. Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна

Навчальна мета заняття: Визначення місця теорії держави і права в системі юридичних та суспільних наук, її функцій та завдань.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та система юридичної науки.
2. Предмет теорії держави і права як науки та навчальної дисципліни.
3. Методологія теорії держави і права як науки.
4. Теорія держави і права в системі суспільних і юридичних наук.
5. Функції теорії держави і права як науки.

Методичні вказівки:

Формулювання змісту питання про місце теорії держави і права у системі юридичних наук потребує, перш за все, ретельної характеристики структури системи юридичних наук, що включає в себе такі основні “блоки” наукових напрямків та відповідних юридичних дисциплін: історико-теоретичні, галузеві, прикладні та спеціальні, міжнародно-правові.

Розкриття другого питання теми передбачає необхідність формулювання поняття предмету науки теорії держави і права як категорії, що поєднує в собі систему знань про динаміку права і держави як найважливіших елементів цього

ряду. Водночас, слід відокремити науку теорію держави і права та дисципліну. Співвідношення цих двох понять доцільно здійснювати, спираючись на відмінність їх за критерієм обсягу.

Функції та методи теорії держави і права слід характеризувати як інструментальний бік науки та дисципліни теорія держави і права. Пояснюючи зміст категорії метод дослідження бажано проводити загальну класифікацію цих прийомів та способів вивчення предмету теорії держави і права за класичною схемою: “загально-наукові методи дослідження” та “спеціально-наукові методи дослідження. Розуміння функцій теорії держави і права обов’язково слід пов’язувати зі значенням досягнень теоретичної юридичної науки для всієї системи юриспруденції взагалі та прикладної юридичної практики зокрема. Потрібно розкрити також зміст окремих видів функцій, наприклад, гносеологічної, онтологічної, прогностичної, евристичної та інших.

Співвідношення теорії держави і права з суспільними науками можна простежити завдяки аналізу використання у юриспруденції досягнень філософської методології, а також шляхом простеження місць перетинання інтересів дослідження теорії держави і права з історією, соціологією, політологією та іншими науками.

Питання цільових виступів:

1. Поняття та сучасна система юридичних наук (загальна характеристика).
2. Виникнення та розвиток теорії держави і права як науки.
3. Методологія пізнання держави і права.
4. Функції теорії держави і права як науки.
5. Місце та роль науки «теорія держави і права» в юриспруденції.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополєвський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)

2. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)

3. [Очколяс Д. Природа та структура теоретичної юридичної науки. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 1. С. 193-199.](#)

Тема № 2. Походження держави та права

Семінарське заняття. Походження держави та права

Навчальна мета заняття: Сформулювати основи уявлення про походження держави і права; окреслити загальні закономірності виникнення держави і права у різних народів світу та їх особливості, надати знання про організацію публічної влади та соціальні норми у первісному суспільстві, та їх відмінності від державної влади і правових норм; фундаментальне уявлення про державу як соціальний інститут, її ознаки, сутність, історичні та сучасні типи держав; вміння відрізнити державу від самоврядування у первісному суспільстві та інших організацій в соціально-неоднорідному суспільстві.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Теорії (наукові концепції) походження держави.
2. Первісне суспільство: організація публічної влади, соціальні норми.
3. Розклад первісного суспільства і причини (загальні закономірності) виникнення держави.
4. Особливості виникнення держав у різних народів світу.
5. Відмінність держави від первісного суспільства.
6. Походження (виникнення) права.

Методичні вказівки:

У першому питанні слід надати загальну характеристику найбільш поширених теорій про походження держави (патріархальна, договірна, теорія насильства, марксистська (класова), органічна, психологічна, теологічна тощо).

Відповідь на друге питання припускає розуміння того, що первісне суспільство являло собою певну форму об'єднання (організації) людей, яка існувала в історії людства до виникнення цивілізацій, державності. Відносини у первісному суспільстві упорядковувалися за допомогою звичаїв, при характеристиці яких доцільно використовувати поняття «мононорма».

Аналізуючи розклад первісного суспільства, загальні закономірності виникнення держави, необхідно звернути увагу на такі чинники як необхідність удосконалення управління суспільством, пов'язана з його ускладненням в результаті розвитку виробництва, розподіл праці, змінення умов розподілу продуктів, зростанням чисельності населення та розшаруванням суспільства на соціально неоднорідні групи (класи); необхідність підтримання в суспільстві порядку, забезпечення його соціальної стійкості, що досягається за допомогою соціальних (а особливо – юридичних) норм; необхідність захисту території та

ведення наступальних та оборонних війн; необхідність організації масштабних суспільних робіт з метою забезпечення нормальних умов життя людей, що потребувало об'єднання великих груп людей.

Питання щодо особливостей виникнення держав у різних народів світу припускає насамперед висвітлення особливостей виникнення європейських та східних (азіатських) держав.

Питання про відмінність держави від первісного суспільства насамперед і зокрема припускає характеристику співвідношення публічної влади і первісного суспільства, співвідношення державної влади як публічної влади і соціально-неоднорідного суспільства, врахування того, що публічна влада у первісному суспільстві виражає і захищає інтереси всіх членів суспільства, тоді як державна влада виражає і захищає інтереси насамперед домінуючої частини суспільства.

При відповіді на останнє питання необхідно визначити основні причини, закономірності походження права, з'ясувати основні теорії походження права, визначити основні шляхи його формування, пов'язані і не пов'язані з державною діяльністю.

Питання цільових виступів:

1. Первісне суспільство, його організація.
2. Соціальні норми у первісному суспільстві.
3. Особливості виникнення держав у різних народів світу.
4. Договірна теорія походження держави.
5. Марксистська (класова) теорія походження держави.
6. Теорії походження права.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополєвський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Богів Я. С. До питання про сутність суверенітету: теоретико-правовий аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2018. № 2\(18\). С. 1-16.](#)
2. [Соболь Є. Ю., Габелко В. О. Суспільний розвиток: співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів. *Наукові записки. Серія : Право.* 2022. № 12. С. 4-9.](#)
3. [Марущак О. А. Функції держави : визначення поняття. *Держава та регіони. Серія Право.* 2019. № 3. С. 17-21.](#)

Тема № 3. Держава як соціальний інститут. Типологія держав

Семінарське заняття. Держава як соціальний інститут. Типологія держав

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів фундаментальне уявлення про державу як соціальний інститут, її ознаки, сутність, історичні та сучасні типи держав; вміння відрізняти державу від самоврядування у первісному суспільстві та інших організацій в соціально неоднорідному суспільстві;

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття держави, її основні ознаки.
2. Суверенітет: держави, народу, нації.
3. Сутність держави.
4. Типологія держав.
5. Державність. Квazідержава.

Методичні вказівки:

З'ясовуючи перше, друге і третє питання, необхідно звернути увагу на те, що поняття „держава” в юридичній науці має достатньо багато значень та визначень, які різняться між собою ступенем змістовної завантаженості, обсягом формулювання, набором спеціальних наукових категорій. Окрім того, при характеристиці держави необхідно чітко розрізнявати поняття «державний суверенітет», «суверенітет народу», «суверенітет нації».

Для того, щоб з'ясувати сутність (тобто внутрішній зміст, мету і функції) держави слід враховувати два аспекти: по-перше будь-яка держава з формальної точки зору є організацією політичної влади, по-друге, держава за змістом свого функціонування слугує інтересам певних верст населення. Спираючись на це, можна виділити два підходи до сутності держави, а саме – класовий підхід і загальносоціальний підхід.

Висвітлюючи питання про типи держави необхідно спочатку з'ясувати, що загалом тип держави являє собою певну сукупність істотних ознак, які притаманні державам у різні періоди розвитку людства.

Поняття «держава» необхідно відрізняти від низки суміжних понять, до кола яких, зокрема, належать такі поняття як «державність», «квazідержава».

Питання цільових виступів:

1. Сутність держави, її призначення в суспільстві.
2. Державний суверенітет, суверенітет народу і нації, їх співвідношення.
3. Проблема обмеження державного суверенітету в умовах інтеграції України до ЄС
4. Історичні типи держав за формаційним підходом.
5. Історичні типи держав за цивілізаційним підходом.
6. Квazідержава: історія і сучасність.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополєвський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Богів Я. С. До питання про сутність суверенітету: теоретико-правовий аспект. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2018. № 2\(18\). С. 1-16.](#)
2. [Соболь Є. Ю., Габелко В. О. Суспільний розвиток: співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів. Наукові записки. Серія : Право. 2022. № 12. С. 4-9.](#)
3. [Марущак О. А. Функції держави : визначення поняття. Держава та регіони. Серія Право. 2019. № 3. С. 17-21.](#)

Тема № 4: Функції держави

Семінарське заняття: Функції держави

Навчальна мета заняття: засвоїти поняття функцій держави, їх основні ознаки; усвідомити співвідношення функцій держави із її завданнями і цілями; вміти систематизувати функції держави в поділі їх на окремі види, зокрема – на внутрішні і зовнішні, особливо приділяючи увагу спеціальним зовнішньополітичним напрямкам діяльності держави (забезпечення миру і підтримки світового порядку, європейської та світової інтеграції тощо).

Кількість годин: 0 годин.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки функцій сучасної демократичної держави.
2. Класифікація функцій держави.
3. Внутрішні функції держави.
4. Зовнішні функції держави.
5. Правові форми та методи здійснення функцій держави.

Методичні вказівки:

Дослідження питань про функції та форми діяльності держави доцільно здійснювати за допомогою загальної класифікації функцій на внутрішні та зовнішні. Необхідно детально розглянути функцію європейської та світової інтеграції.

Особливої уваги потребує питання про правові форми діяльності держави (правотворча, правозастосовча, установча, контрольно-наглядова). При цьому слід не тільки формулювати визначення змісту цих форм діяльності, але й супроводжувати їх практичними прикладами у контексті діяльності Української держави.

Висвітлення останнього питання потребує ґрунтовного аналізу правових форми діяльності держави, що включає в себе правотворчу, правозастосовну, установчу та контрольно-наглядову функції. Слід згадати, що ширше охарактеризувати правотворчу діяльність, яка передбачає прийняття законів та інших нормативно-правових актів, що визначають права та обов'язки громадян і регулюють відносини в суспільстві. Правозастосовну функцію слід розглянути у розрізі здійснення державою контролю за дотриманням законів і нормативних актів, вирішенні спорів та накладанні відповідних санкцій у разі їх порушення. Установчу діяльність дослідити у спрямованні на створення та реформування органів влади та управління для забезпечення функціонування державної системи. Контрольно-наглядову функцію слід розглядати як таку, що передбачає здійснення державними органами контролю за діяльністю інших суб'єктів влади та суспільства з метою забезпечення законності, ефективності та відкритості управління. Для кращого розуміння цих функцій, не лише важливо сформулювати їх визначення, але й супроводжувати їх практичними прикладами, які ілюструють їхнє застосування та значення у діяльності Української держави.

Питання цільових виступів:

1. Сутність і зміст соціальної функції сучасної демократичної держави.
2. Співвідношення функцій держави з її завданнями і цілями.
3. Функція співробітництва сучасних держав.
4. Функція забезпечення миру і підтримки світового порядку.

Література:**Основна:**

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджі Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Марущак О. А. Функції держави: визначення поняття. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 3\(65\). С. 17-21.](#)
2. [Кравцова З. С. Співвідношення понять «механізм держави» та «механізм здійснення державної влади» : конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 91-94.](#)
3. [Ткаля О., Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 274-279.](#)

Тема № 5. Механізм держави

Семінарське заняття. Механізм держави

Навчальна мета заняття: Визначення комплексного уявлення про механізм держави, його структуру і чітко засвоїти: поняття та складові державного апарату; визначення та компетенцію державних органів, державної служби в цілому; систему державних органів в Україні,

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Механізм держави: поняття, структура.
2. Поняття та види державних органів.
3. Державний апарат сучасних держав.
4. Система державних органів в Україні.
5. Органи місцевого самоврядування в Україні.
6. Державна служба.
7. Електронне урядування.

Методичні вказівки:

Відповідь на перше питання потребує зосередження уваги на тому, що особливістю зовнішнього прояву державної влади є реалізація її в тих або інших

організаційних формах. Єднання цих форм в цілісну структуру і складає механізм держави.

Друге питання припускає визначення державного апарату як певної частини механізму держави, системи всіх державних органів, які наділені владними повноваженнями для здійснення функцій та завдань держави.

Питання про види державних органів припускає їх розрізнення за певними критеріями.

Усі державні органи насамперед треба розрізняти орієнтуючись на принцип розподілу державної влади, відповідно до якого є державні органи законодавчі, виконавчі та судові. Окремо розглянути систему контрольно-наглядових органів.

Систему органів місцевого самоврядування в Україні насамперед передбачає Конституція України.

Висвітлення питання про державну службу слід розглядати в контексті того, що вона є видом публічної служби та має певні особливості.

Питання цільових виступів:

1. Система державних органів за Конституцією України.
2. Організація державної влади на місцях.
3. Державна служба.
4. Посадова особа.
5. Органи місцевого самоврядування в Україні.
6. Електронне урядування.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополєвський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Марущак О. А. Функції держави: визначення поняття. Держава та регіони. Серія: Право. 2019. № 3\(65\). С. 17-21.](#)

2. [Кравцова З. С. Співвідношення понять «механізм держави» та «механізм здійснення державної влади» : конституційно-правовий аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С. 91-94.](#)

3. [Ткаля О., Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 11. С. 274-279.](#)

Тема № 6. Форма держави

Семінарське заняття. Форма держави

Навчальна мета заняття: Визначити чіткі уявлення про форму держави та її структурні елементи (форма державного правління, форма державного устрою, форма державного режиму). Необхідно знати критерії розрізнення республіканських форм правління за їх видами; визначити особливості форми сучасної української держави; отримати основи знань про сучасні форми об'єднання держав та їх відмінність від форми держави.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Форма держави та її структура.
2. Форма державного правління.
3. Форма державного устрою.
4. Форма державного (політичного) режиму.
5. Україна: особливості державного правління, устрою, режиму.
6. Форми об'єднань держав.

Методичні вказівки:

Визначення категорії «форма держави» передбачає поєднання в єдину систему її структурних елементів: форми державного устрою, форми державного правління, форми державного (політичного) режиму, що загалом відображають процес формування та реалізації державної влади.

Характеристика форми державного правління вимагає висвітлення особливостей процесу формування, підзвітності та відповідальності вищих виконавчих органів державної влади.

Аналіз форми державного устрою вимагає приділення окремої уваги дослідженню природи «конфедерації». Нерідко її розуміють як вид складних держав. Але загалом сутнісні характеристики «конфедерації» у літературі можуть не збігатись.

Форма державного (політичного) режиму може бути більш ретельно визначена шляхом класифікації всіх видів режиму за критерієм демократичності.

Останнє питання потребує зосередження уваги на визначенні ознак сучасних форм об'єднань держав: Європейський Союз, Британська Співдружність, Співдружність Незалежних Держав (СНД) та ін.

Питання цільових виступів:

1. Сучасні різновиди форм державного правління.
2. Форма державного правління в Україні.
3. Демократичний режим: поняття, види.
4. Недемократичний режим: поняття, види.
5. Форми об'єднань сучасних держав, їх особливості.

Література:**Основна:**

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Галас В. І., Попович Т. П. Елементний склад форми держави : теоретико-правовий аналіз. Регіональні студії. 2017. Вип. 10. С. 13-17.](#)
2. [Соколова І. О. Правова природа політичних режимів. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С.47-49.](#)
3. [Трещов М., Мунько А. Сучасна форма правління в Україні : науково-практичний дискурс. Науковий вісник: Державне управління. 2022. № 2\(12\). С. 182-193.](#)

Тема № 7. Суспільство, громадянське суспільство, політична система суспільства**Семінарське заняття. Суспільство, громадянське суспільство, політична система суспільства**

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття суспільства, громадянського суспільства і політичної системи суспільства, ролі та місця держави в суспільстві.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття суспільства, його види.
2. Поняття громадянського суспільства, його ознаки.

3. Інститути (елементи) громадянського суспільства, передбачені Конституцією України.
4. Поняття політики. Поняття та структура політичної системи. Лобізм.
5. Держава у політичній системі суспільства.

Методичні вказівки:

З'ясування особливостей поняття «суспільства» та підходів до класифікації його видів (рабовласницьке, феодальне, станове, класове, традиційне, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне тощо) дозволяє краще зрозуміти природу «громадянського суспільства» як суспільства, протилежного за своєю сутністю «тоталітарному суспільству» (протилежного насамперед з огляду на такий істотний критерій їх розрізнення як ступень свободи людей і відповідна якість їх життя).

Необхідно розрізнявати історичні і сучасні уявлення щодо «громадянського суспільства». Приміром, після проголошення у Франції Декларації прав людини і громадянина 1789 р. категорія «громадянське суспільство» стала широко поширюватися в суспільствознавстві, з'явилися різного роду її трактування. Загальним в сучасних уявленнях щодо громадянського суспільства є те, що в них завжди є ідея свободи людей. З огляду на праці Гегеля, Гоббса, Локка, Монтеск'є та інших видатних мислителів минулого, а також на сучасні наукові юридичні та філософські дослідження доцільно, визначив основні ознаки «громадянського суспільства» (ознаки, що характеризують його правову, економічну, політичну систему тощо), з'ясувати найбільш істотні умови його формування.

Процес формування «громадянського суспільства» припускає закріплення в конституційних нормах таких його інститутів як, приміром, «власність», «підприємництво», «політичний, ідеологічний, економічний плюралізм». Відповідні норми є в чинній Конституції України. У зв'язку із чим доцільно ознайомитись із її змістом, котрий має відношення до процесу формування «громадянського суспільства» в Україні.

Розкриття природи та структури політичної системи вимагає від дослідника насамперед дати відповідь на питання про «суб'єктів політики», «політичну свідомість», «політичні норми». Розкриваючи зміст поняття політичного режиму, політичної ідеології, лобізму доцільно пов'язувати їх з сучасною формою української держави.

Питання співвідношення держави і політичної системи припускає необхідність визначення аргументів, що підтверджують тезу: «державу в політичній системі суспільства займає центральне місце». Насамкінець доцільно здійснити порівняльний аналіз таких явищ як “громадянське суспільство” і “державу”, котрі не можна ототожнювати або протиставляти одне одному чи відривати одне від іншого.

Питання цільових виступів:

1. Наукові підходи до розуміння громадянського суспільства.

2. Роль і місце держави у політичній системі.
3. Перспективи формування громадянського суспільства в Україні
4. Правова політика.

Література:

Основна:

1. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.
2. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
3. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.
4. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
5. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарев В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.

Додаткова:

1. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава : співвідношення в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/8_2020/3.pdf.
2. Оніщенко Н. М. Громадянське суспільство : реалії та зміни. *Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20 квітня 2021 р.). Київ : Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 89-93.
3. Субота С. І. Особливості взаємодії громадянського суспільства та поліції в умовах демократичного режиму. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 41–44.

Тема № 8. Влада. Державна влада. Теорія поділу влади.

Семінарське заняття. Влада. Державна влада. Теорія поділу влади.

Навчальна мета заняття: Вивчення уявлень про державну владу, її співвідношення з державою, іншими видами влади у суспільстві; засвоїти витоки і сутність концепції (теорії) про поділ влади та основні вимоги системи стримувань і противаг, їх цілі та втілення у законодавстві України.

Кількість годин 0 годин.

Навчальні питання:

1. Влада: поняття, її види у суспільстві.
2. Державна влада: поняття, ознаки, співвідношення державної влади і держави.

3. Теорія поділу влади, її реалізація в сучасних державах.
4. Система «стримувань і противаг»: поняття, основні цілі, втілення в Україні відповідно до чинного законодавства.

Методичні вказівки:

Відповідь на перше питання припускає необхідність з'ясування того, що влада є здатністю певного суб'єкта впливати на людей, підкоряти своїй волі їх поведінку. Владні відносини припускають нав'язування волі суб'єкта влади підвладному (з однієї сторони) і підпорядкування підвладного волі суб'єкта влади (з іншої сторони).

Питання про „поділ влади” насамперед потребує розуміння того, що „поділ влади” є і політико-правовою теорією, і конституційним принципом, що лежить в основі організації влади сучасних демократичних держав. Доктрина поділу влади знайшла своє перше практичне втілення у змісті основних законів таких держав як США, Франція (Конституція США 1787 р., французькі конституції 1791, 1793, 1848 рр.). Концепція «поділу влади» має прямий зв'язок з такою категорією як система “стримувань і противаг”, оскільки зазначена система є системою юридичних засобів, призначених забезпечити певні правомірні взаємини гілок влади, взаємини котрі роблять реальним принцип поділу влади.

Питання цільових виступів:

1. Співвідношення державної влади з іншими видами влади у суспільстві.
2. Теорія поділу влади: виникнення, сутність, розвиток.
3. Втілення системи «стримувань і противаг» в чинному законодавстві України.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Бичков І. Г. Щодо місця Конституційного Суду України в механізмі стримувань і противаг. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 3. С. 224–229.](#)
2. [Москальчук Ю. Г. Система стримувань і противаг як ефективний засіб досягнення взаємодії у роботі органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. Вип. 16. С. 19–23.](#)
3. [Образцова В. В. Механізм стримувань та противаг у публічно-управлінських відносинах. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 20. С. 107–112.](#)

Тема № 9. Демократична, правова, соціальна держава.

Семінарське заняття. Демократична, правова, соціальна держава.

Навчальна мета заняття: Визначити ознаки демократичної, правової, соціальної держави; з'ясувати форми та інститути демократії; усвідомити сутність принципу верховенства права.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Демократія: поняття, форми та інститути.
2. Теорії демократії.
3. Поняття та основні ознаки демократичної держави.
4. Поняття та основні ознаки правової держави.
5. Поняття та основні ознаки соціальної держави.

Методичні вказівки:

Після з'ясування багатозначності термінопоняття «демократія» доцільно зосередити увагу на таких формах демократії як «представницька демократія» і «безпосередня демократія».

З огляду на теорії демократії доцільно звернути увагу на теорії пролетарської (соціалістичної) демократії, теорії плюралістичної демократії, теорії елітарної демократії, теорії партиципаторної демократії, економічній теорії демократії, теорії електронної демократії.

Серед ознак демократичної держави доцільно звернути увагу насамперед на такі принципи здійснення державної влади як «принцип розподілу влад», «принцип народного суверенітету». Також необхідно з'ясувати, чи мають однакове значення поняття «легальність» і «легітимність» державної влади в межах концепції демократичної держави, про який «плюралізм» йдеться в характеристиці демократичної держави.

Четверте питання загалом передбачає розкриття змісту поняття правової держави та визначення її основних ознак. Розуміння даних ознак потребує розрізнення таких принципів як «принцип верховенства права» і «принцип верховенства закону». У даному контексті доцільно також ознайомитись із поняттям «правовий закон», «неправовий закон». Необхідно з'ясувати аргументи

на користь тез, що «наявність Конституційного Суду», «взаємна відповідальність держави і особи» є одними з основних ознак правової держави.

При висвітленні питання щодо основних ознак соціальної держави, необхідно наголосити, що соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, забезпечує її гідним рівнем життя, прагне надати можливість працювати тим, хто може працювати, матеріально допомагає тим, хто не в змозі забезпечити себе необхідним. Соціальна держава втручається у вільну економічну діяльність в інтересах «загального блага», в інтересах усього суспільства в цілому, сприяє формуванню в країні так званого «середнього класу» й т. ін.

Питання цільових виступів:

1. Демократія як форма реалізації народовладдя.
2. Теорії демократії.
3. Інститути і форми демократії (на прикладі України).
4. Теорія правової держави: виникнення та розвиток.
5. Формування соціальної держави в Україні.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Вовк П. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. Юридичний вісник. 2020. № 1. С. 19–23.](#)
2. [Колот А. М., Герасименко О. О. Соціальна держава : генезис і перспективи розвитку. Соціально-трудові відносини : теорія та практика. 2017. № 1. С. 8–36.](#)
3. [Лісовська Ю. П., Лісовський П. М., Подоляка С. А. Правова держава : історія, теорія, методологія : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 348 с.](#)

Тема № 10. Право як регулятор суспільних відносин

Семінарське заняття. Право як регулятор суспільних відносин

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів загальне уявлення про право як соціальний інститут, нормативний регулятор суспільних відносин; надати визначення поняття права, з'ясувати основні ознаки, принципи, функції права, співвідношення об'єктивного (позитивного) та суб'єктивного права.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття права. Об'єктивне і суб'єктивне право.
2. Сутність права. Сучасні концепції праворозуміння.
3. Функції права.
4. Принципи права.
5. Цінність права.
6. Право і політика, економіка.

Методичні вказівки:

При відповіді на перше питання необхідно наголосити, що термін «право» є багатозначним, тому слід розрізняти «право в об'єктивному значенні», «право в суб'єктивному значенні». Терміни «об'єктивне право» («право в об'єктивному значенні») і «суб'єктивне право» («право в суб'єктивному значенні») припускають розрізнення «права» як виду соціальних норм і «права» як можливої поведінки суб'єкта права.

При відповіді на друге питання слід вказати, що філософська категорія «сутність» використовується для відповідної характеристики будь-якого предмета чи явища. Ця категорія також є традиційною і для юриспруденції. Визначення сутності права припускає встановлення тієї його відносно стійкої і найбільш важливої, внутрішньої якісної основи, котра відображає природу права як соціального інституту, його соціальне призначення. Серед сучасних концепцій праворозуміння необхідно виокремлювати насамперед концепції, що репрезентують «нормативне» і «широке» праворозуміння.

З'ясування природи принципів права припускає зосередження уваги на тому, що зазначені принципи є ідеологічною, нормативно-ідейною основою функціонування правової життєдіяльності суспільства, його правової системи. Як стрижневі ідеї права, принципи права, відображені у змісті норм права, характеризують сутність і соціальне призначення права даної країни, вони впливають як на статистику права, так і на динаміку права.

Формулюючи визначення поняття функцій права необхідно наголосити, що функції права – це визначені сутністю права, його соціальним призначенням в даній країні, основні напрямки юридичного впливу на суспільні відносини права як нормативного регулятора цих відносин.

Питання про цінність права припускає з'ясування його інструментальної цінності, власної цінності, соціальної цінності.

Питання про взаємозв'язок права, політики, економіки потребує попереднього визначення поняття політики, економіки. Після цього необхідно визначити які саме прямі й зворотні зв'язки мають зазначені явища.

Питання цільових виступів:

1. Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права.
2. Загальні принципи права.
3. Взаємозв'язок права, політики, економіки.
4. Цінність права.
5. Сучасні концепції праворозуміння.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)
2. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)
3. [Томко В. Особливості діалектичного поєднання категорій "право" і "норма права". Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3. С. 137–141.](#)

Тема № 11. Право в системі регулювання суспільних відносин

Семінарське заняття. Право в системі регулювання суспільних відносин

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів уявлення про систему соціальних норм, елементом якої є система норм права; ґрунтовне опанування сутності нормативного та ненормативного регулювання поведінки людей в суспільстві; визначення співвідношення норм права і норм моралі, норм-звичаїв, релігійних, корпоративних, технічних норм.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Нормативне і ненормативне регулювання суспільних відносин.
2. Соціальні норми: поняття, види.
3. Право і мораль.
4. Право і звичаї.
5. Право і релігійні норми.
6. Право і корпоративні норми.
7. Право і технічні норми.

Методичні вказівки:

При відповіді на перше питання слід пам'ятати, що в регулюванні суспільних відносин, з огляду на регулятивні засоби, традиційно в юридичній літературі виокремлюють нормативне і ненормативне регулювання.

Нормативне регулювання суспільних відносин припускає їх упорядкування за допомогою таких засобів як соціальні норми. Необхідно визначити їх поняття, надати класифікацію, розкрити загальні ознаки та особливості.

Розкриття змісту третього питання припускає з'ясування, що норми моралі – це норми, котрі насамперед виражають уявлення людей про добро, зло, справедливість. Аналіз співвідношення права і моралі показує, що іноді норми права встановлюються законодавцем з метою витиснення певних норм моралі зі сфери їхньої соціальної дії, соціальної практики.

Взаємозв'язок права з іншими основними нормативними регуляторами суспільних відносин можна спостерігати і у контексті аналізу його співвідношення з таким нормативним регулятором як звичаї, котрі є усталеними правилами поведінки у певних сферах життєдіяльності суспільства.

При відповіді на питання про право і релігійні норми необхідно наголосити, що законодавство світських держав (Україна, Франція тощо) про свободу совісті, релігії, релігійні організації, взаємини держави й церкви нормативно забезпечує можливість вільної реалізації тих чи інших релігійних норм, оскільки держава гарантує кожній людині свободу совісті, віросповідання, релігійної або атеїстичної діяльності.

З'ясовуючи зміст питання «право і корпоративні норми» насамперед необхідно визначити суб'єктів їх прийняття і сферу їх дії.

У контексті взаємозв'язку права з іншими нормативними регуляторами суспільних відносин в юридичній літературі зазвичай звертають увагу і на зв'язок права з технічними нормами які унормовують процес виробництва, експлуатації засобів праці, побутових технічних приладів тощо.

Питання цільових виступів:

1. Система нормативного регулювання суспільних відносин.
2. Сфери правового регулювання та їх межі.
3. Справедливість і право.

4. Право і цінності.
5. Взаємодія права і моралі у процесі правотворчості та правореалізації.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)
2. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)
3. [Томко В. Особливості діалектичного поєднання категорій "право" і "норма права". Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3. С. 137–141.](#)

Тема № 12. Правовий статус людини і громадянина

Семінарське заняття. Правовий статус людини і громадянина

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття, видів правового статусу людини і громадянина, прав і свобод громадян та їх гарантій.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття «людина», «особа», «особистість», «індивід», «громадянин», «суб'єкт».
2. Правовий статус особи (людини, громадянина): поняття, структура, види.
3. Права і свободи людини, їх поняття, ознаки, види.
4. Законний інтерес як елемент структури правового статусу.
5. Гарантії прав, свобод людини і громадянина.

Методичні вказівки:

Розкриваючи перше питання плану насамперед доцільно з'ясувати співвідношення понять «людина», «особа», «особистість», «індивід», «громадянин», «суб'єкт».

Друге питання припускає необхідність визначення основ правового статусу особи, навести перелік усіх його елементів, розкрити їх зміст. Необхідно розмежувати поняття „загальний”, „спеціальний” та „індивідуальний” правовий статус, а також основи правового статусу в широкому та вузькому сенсі слова. Варто акцентувати увагу на відмінностях між правами і свободами, правами людини і правами громадянина. Слід також мати на увазі, що основи правового статусу особи є історично змінюваною категорією, що наповнюється дедалі глибшим змістом і найбільш концентровано відображає прогрес суспільства і держави.

Відповідь на питання про принципи правового статусу громадян України має ґрунтуватися на загальнотеоретичних постулатах про сутність і види правових принципів, способи їх об’єктивації. Необхідно навести перелік загальних і спеціальних принципів правового статусу громадян України, розкрити зміст кожного з них. Особливу увагу слід звернути на ті принципи, що становлять засади конституційного ладу України, насамперед принципи найвищої соціальної цінності людини, верховенства права, рівноправності, визнання міжнародно-правових стандартів.

Звертаючись до гарантій реалізації основних прав і свобод, слід сформулювати їх визначення, відмежувати їх від інших елементів правового статусу особи. Необхідно навести класифікацію гарантій реалізації основних прав і свобод.

Особливу увагу слід звернути на роль і місце органів внутрішніх справ серед інституційних гарантій реалізації основних прав і свобод громадян.

Питання цільових виступів:

1. Поняття та структура правового статусу громадянина.
2. Види правового статусу особи.
3. Гарантії прав, свобод людини і громадянина.
4. Права людини, їх види.
5. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)

5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Борисюк І. Еволюція міжнародного нормативного механізму захисту прав дитини. Знання європейського права. 2021. № 2. С. 7–12.](#)
2. [Бражник В. О., Сидоренко Д. А. До питання обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2018. № 9\(3\). С. 10–14.](#)
3. [Васильченко О. П., Матат А. В. Конституційні права людини : зміст, функції та рамки обмеження. Права людини в Україні та у зарубіжних країнах : проблеми теорії та нормативно-правової регламентації : колективна монографія / Національний університет "Одеська юридична академія". Львів; Торунь : Ліга-Прес, 2020. С. 45–66.](#)
4. [Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Права людини і національна безпека : філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. Інформація і право. 2020. № 2\(33\). С. 9–22.](#)
5. [Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 204 с.](#)
6. [Щербак Н. В. Міжнародні стандарти з питань гендерної рівності та їх упровадження в Україні \(в умовах реформування державного управління\). Право та державне управління. 2020. № 4. С. 153–165.](#)

Тема № 13. Норми права

Семінарське заняття. Норми права

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття норми права, її структури, видів норм права та їх співвідношення зі статтями законів.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття норми права та її основні ознаки.
2. Структура норми права.
3. Способи викладу правових норм у статтях законів.
4. Види норм права.
5. Співвідношення норми права і статті закону

Методичні вказівки:

Найбільш повне та адекватне визначення поняття «норма права» припускає розуміння її основних ознак. Характеристика системності, загальнообов'язковості, формальної визначеності, забезпеченості державою, нормативності та інших ознак норми права досягається поясненням їх внутрішньої суті з відповідними прикладами та порівняннями.

Структура норми права являє собою її внутрішню форму, котра утворюють певні її внутрішні частини («елементи»). Необхідно враховувати, що в юридичній науці існують різні точки зору щодо структури норми-правила поведінки. Обов'язкові структурні елементи такої норми – це гіпотеза, диспозиція, санкція. Факультативний елемент – заохочення.

Повнота характеристики способів викладу правових норм у статтях законів припускає використання таких понять як прямий, відсильний, бланкетний, абстрактний, казуїстичний спосіб.

Уявлення про загальну класифікацію видів норм права доцільно формувати орієнтуючись на такі критерії їх виокремлення і групування як галузева приналежність, значення в правовому регулюванні, метод правового регулювання тощо. Окрему увагу необхідно приділити нетиповим (спеціалізованим) нормам права.

Співвідношення норми права і статті закону припускає їх розрізнення насамперед з огляду на такі категорії філософії як «зміст» та «форма».

Питання цільових виступів:

1. Норми матеріального і процесуального права.
2. Особливості конституційних норм.
3. Нетипові (спеціалізовані) норми права.
4. Співвідношення норм права і принципів права.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Боняк В. О. Поняття «норма права» в сучасній правничій науці. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Ч. 1. С. 15–18.](#)
2. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)
3. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)

Тема № 14. Форми (джерела) права

Семінарське заняття. Форми (джерела) права

Навчальна мета заняття. сформулювати уявлення про форми права, їх види, багатозначність поняття «джерело права», з'ясувати ознаки, види нормативно-правових актів, особливості природи та дії законів, підзаконних нормативно-правових актів.

Кількість годин: 4 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та види форм (джерел) права.
2. Нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, види.
3. Закон: поняття, ознаки, види.
4. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, види.
5. Чинність нормативно-правових актів.

Методичні вказівки:

Відповідь на перше питання потребує урахування того, що однією з важливих об'єктивних властивостей права як нормативного регулятора суспільних відносин є «формальна визначеність». Правові норми повинні бути обов'язково об'єктивовані, зовнішньо виражені, міститись в тих чи інших формах як способах їх зовнішнього існування.

Наступні питання потребують розуміння того, що являє собою «юридична сила» нормативно-правового акту, що за юридичною силою нормативно-правові акти поділяються на закони та підзаконні нормативно-правові акти. Закон має низку відмітних ознак, зокрема, закон є нормативно-правовим актом, що приймається вищим представницьким органом державної влади в особливому порядку, регулює найбільш важливі суспільні відносини.

Питання про чинність нормативно-правових актів припускає з'ясування дії нормативно-правових актів у часі, у просторі, щодо кола осіб. Слід чітко розрізняти такі явища як момент прийняття акту і момент набуття ним юридичної сили.

Питання цільових виступів:

1. Джерела права у широкому розумінні.
2. Судовий прецедент і правова система України.
3. Нормативно-правовий договір: поняття, види.
4. Правова доктрина як джерело права.
5. Закон як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Макаренко Л. П. Співвідношення понять «джерело прав» та «форма права» : теоретико-понятійний аспект. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 6. Т. 1. С. 28–30.](#)
2. [Новікова М. В. Загальнотеоретичні підходи до визначення поняття «джерела права». Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2\(111\). С. 71-75.](#)
3. [Флоря А. Р., Лісна І. С. Судовий прецедент у правовій системі США. Право та державне управління. 2017. № 4\(29\). Т. 1. С. 33–37.](#)

Тема № 15. Правотворчість.

Семінарське заняття. Правотворчість.

Навчальна мета заняття: сформуувати у студентів загальне уявлення про процес правоутворення; поняття, систему принципів та функцій правотворчості, як основного етапу правоутворення; основні стадії процесу створення нормативно-правових актів, поняття юридичної техніки та правотворчої техніки як її різновиду.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Правоутворення: поняття, етапи.
2. Поняття правотворчості, її функції і принципи.
3. Види (класифікація) правотворчості.
4. Стадії правотворчого процесу.
5. Правотворча техніка як вид юридичної техніки.

Методичні вказівки:

При вивченні першого питання слід звернути увагу на визначення поняття законодавства як зовнішньої форми права. Поняття законодавства має як широке, так і вузьке розуміння. Окрему увагу при цьому слід звернути на роз'яснення Конституційного Суду України щодо поняття «законодавство».

Систему законодавства необхідно досліджувати як один з найважливіших елементів правової системи. Характеристика системи законодавства буде більш виразною завдяки розкриттю її вертикальної (ієрархічної) та горизонтальної структури.

Співвідношення системи законодавства і системи права насамперед припускає використання таких філософських понять як форма та зміст.

Четверте питання вимагає надати загальну характеристику окремим видам систематизації законодавства (кодифікація, інкорпорація, облік, консолідація).

Питання цільових виступів:

1. Вертикальна структура системи законодавства України.
2. Система права та система законодавства, їх співвідношення.
3. Форми систематизації нормативно-правових актів.
4. Колізії у законодавстві.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2016. № 855. С. 225–231.](#)
2. [Попова О. В. Нормотворчий процес та правозастосування : навчальний посібник. Київ : НУБіП України, 2022. 168 с.](#)

Тема № 16. Система права. Правова система

Семінарське заняття. Система права. Правова система

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів комплексне уявлення про систему права в поділі її на галузі, підгалузі, комплексні галузі, інститути та норми права; засвоєння основних критеріїв поділу права на окремі галузі, опанувати поняття та співвідношення публічного та приватного права; сформувати загальне уявлення про правову систему, її складові та типологію.

Час проведення: 2 години.

Навчальні питання:

1. Система права: поняття, структура.
2. Предмет і метод правового регулювання.
3. Співвідношення міжнародного та національного права.
4. Правова система: поняття, структура, типологія.

Методичні вказівки:

Здійснення характеристики категорії «система права» у порівнянні з «правовою системою» потрібно для виявлення суттєвих відмінностей між цими дуже схожими за назвою поняттями. Крім того, це аналітичний підхід до такого розділу у теорії права, як порівняльне правознавство. Визначення системи права базується на розумінні її як певної внутрішньої структури усієї сукупності правових норм.

Дослідження структури системи права є такі напрямки: роз'яснення суті категорії «інститут права» з відповідними прикладами галузевих та міжгалузових інститутів; роз'яснення категорій «галузь права» та «підгалузь права» з використанням таких елементів, як «норма права» та «інститут права» і певними прикладами.

Питання цільових виступів:

1. Загальна характеристика галузей та інститутів права.
2. Особливості формування системи права в сучасній Україні.
3. Правова система: поняття та структура.
4. Публічне і приватне право в Україні.
5. Основні правові системи (сім'ї) сучасності (загальна характеристика).

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополєвський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Вакарюк Л. В. Поняття та сутність правового режим. *Публічне право*. 2018. № 1\(29\). С. 223-229.](#)
2. [Котик Г. В. Поняття та види систематизації законодавства. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 32. С. 14-18.](#)
3. [Кучук А. М., Пекарчук А. В. Система права : необхідність зміни парадигми. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 84–89.](#)

Тема 17. Законодавство, його система і систематизація**Семінарське заняття. Законодавство, його система і систематизація**

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів загальне уявлення про законодавство, його систему та систематизацію; усвідомлення співвідношення системи права та системи законодавства; засвоєння поняття та форм систематизації законодавства; опрацювання категорій «юридична колізія», «колізія в законодавстві».

Час проведення: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття законодавства.
2. Система законодавства: поняття, структура.
3. Систематизація нормативно-правових актів та її форми.
4. Юридичні колізії. Колізії в законодавстві.

Методичні вказівки:

У першому питанні слід звернути увагу на визначення законодавства як форми права, тобто його зовнішній вираз. Поняття законодавства надається як у широкому, так і у вузькому сенсі. Окрему увагу при цьому слід звернути на сучасне роз'яснення Конституційного Суду України щодо категорії «законодавство» в широкому розумінні.

Систему законодавства необхідно досліджувати як один з найважливіших елементів правової системи. Характеристика системи законодавства буде більш виразною завдяки розкриттю його вертикальної (ієрархічної) та горизонтальної структури.

Третє питання вимагає надати загальну характеристику окремим видам систематизації законодавства (кодифікація, звід законів, інкорпорація, облік та консолідація).

В теорії права питання про юридичні колізії традиційно пов'язують з наявністю суперечностей усередині правової норми і, перш за все, колізіями між нормами права, закріпленими в законодавстві.

Питання цільових виступів:

5. Вертикальна структура законодавства України: загальна характеристика.

6. Система права та система законодавства: співвідношення та перспективи розвитку.
7. Облік, інкорпорація та консолідація як форми систематизації нормативно-правових актів.
8. Колізії у законодавстві та способи їх зменшення.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Вакарюк Л. В. Поняття та сутність правового режим. *Публічне право*. 2018. № 1\(29\). С. 223-229.](#)
2. [Котик Г. В. Поняття та види систематизації законодавства. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 32. С. 14-18.](#)
3. [Кучук А. М., Пекарчук А. В. Система права : необхідність зміни парадигми. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 84–89.](#)

Тема № 18. Правовідносини

Семінарське заняття. Правовідносини

Навчальна мета заняття: сформулювати комплексне уявлення про правові відносини як специфічні соціальні зв'язки, їх основні ознаки і класифікацію; передбачається ґрунтовне засвоєння складу правових відносин у поділі на окремі елементи; чітке усвідомлення поняття правосуб'єктності індивіда (фізичної особи) та юридичної особи; знання системи юридичних фактів.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та основні ознаки правовідносин.
2. Склад (структура) правових відносин.
3. Суб'єкти правовідносин.
4. Об'єкти правових відносин: поняття, види.
5. Зміст правових відносин.

6. Юридичні факти: поняття, види.

Методичні вказівки:

Перше питання теми ставить завдання окреслити коло невід'ємних ознак правових відносин у порівнянні з іншими видами соціальних відносин. Такого роду ознаками є їх зв'язок з нормами права, предметність, наявність не менше двох суб'єктів (сторін), наявність юридичних прав та обов'язків у їх сторін тощо.

Характеристика суб'єктів правовідносин припускає врахування таких категорій як «правосуб'єктність», «правоздатність», «дієздатність».

Особливість розуміння об'єкта правових відносин припускає з'ясування змісту відповідних наукових концепцій, що пояснюють природу даного явища.

Зміст правових відносин розкривається шляхом характеристики двох основних елементів даного структурного елемента складу правовідносин: «фактичного змісту» та «юридичного змісту».

Загальна класифікація юридичних фактів здійснюється шляхом характеристики насамперед таких їх видів як «дії», «події», правостановлюючі, правозмінюючі, правоскасовуючі факти, факти-презумпції, юридичні стани.

Питання цільових виступів:

1. Суб'єкти правовідносин, їх сучасна класифікація.
2. Держава як суб'єкт правовідносин.
3. Види правових відносин.
4. Юридичні факти, їх сучасна класифікація.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Волкова І. Види юридичних фактів-станів. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 1. С. 114-118.](#)

2. [Заставська Л. П., Терещенко Л. О. Проблематика об'єкта правовідносин у системі правових категорій. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2019. Т. 1. № 85. С. 31-37.](#)

3. [Теплюк М., Ющик О. Характеристика об'єкта як необхідна умова правового регулювання. Право України. 2022. № 12. С. 26-36.](#)

Тема № 19. Реалізація норм права

Семінарське заняття. Реалізація норм права

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів ґрунтовне уявлення про реалізацію права та її основні види (форми); передбачається чітке засвоєння: застосування юридичних норм як складної форми реалізації права, обов'язкові та факультативні стадії правозастосовного процесу; поняття та сутності правової кваліфікації, правозастосовної помилки; поняття актів застосування права та вміння відрізнити їх від нормативно-правових актів; усвідомлення, що таке прогалина у законодавстві та засоби їх подолання.

Час проведення: 2 години.

Навчальні питання:

1. Реалізація норм права: поняття, види.
2. Застосування норм права.
3. Основні стадії правозастосовного процесу.
4. Правова кваліфікація. Правозастосовна помилка.
5. Правозастосовний акт: поняття, ознаки.
6. Прогалини у праві (законодавстві), способи їх подолання.

Методичні вказівки:

Перше питання передбачає з'ясування особливостей реалізації норм права, розуміння необхідності розрізнення таких понять як правомірна поведінка і правопорушення, оскільки правове регулювання припускає його цілеспрямованість на втілення змісту правових норм у відповідних суспільних відносинах, правомірній поведінці суб'єктів права. Одночасно слід окреслити форми реалізації норм права, зосередитись на дослідженні безпосередніх (простих) форм втілення права в життя (використання прав, виконання обов'язків та дотримання заборон).

Особливість розгляду застосування норм права (складна форма реалізації права) проявляється крізь такі ознаки як специфічність суб'єктів цієї діяльності, складності та послідовності правозастосовного процесу.

Головне, центральне місце питання складної форми реалізації норм права складається з процесуальних стадій правозастосовної діяльності. Аналіз першої стадії (встановлення фактичних обставин юридичної справи) вимагає, водночас, здійснення характеристики головних умов або вимог потреби у такому застосуванні. Друга стадія (встановлення юридичної основи справи) може бути

більш ретельно характеризується шляхом розподілу її на такі взаємозв'язані етапи як: а) юридична кваліфікація фактичних обставин; б) юридична кваліфікація самої юридичної норми. Стадія прийняття рішення також може бути розподілена на певні підстадії.

Характеристика акту правозастосування вимагає не тільки його аналізу з точки зору внутрішньої побудови, але й порівняння з іншими видами юридичних актів (нормативно-правовий, акт інтерпретації норм права).

При дослідженні питання про прогалини у праві необхідно звернути увагу на такі засоби їх подолання як аналогія права, аналогія закону та субсидіарне застосування норм права.

Питання цільових виступів:

1. Принципи застосування правових норм.
2. Співвідношення нормативно-правових актів і актів застосування норм права.
3. Суб'єкти застосування правових норм.
4. Правозастосовча помилка: поняття, види.
5. Прогалини у законодавстві: поняття, способи їх усунення і подолання.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Атаманова Н. Проблемні питання застосування норм права. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 2. С. 164–169.](#)
2. [Кельман Л. М. До питання про співвідношення понять правозастосовної діяльності та реалізації права : теоретико-правовий аспект. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2017. № 4. С. 31-41.](#)
3. [Сердюк І. А. Реалізація норм права : питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 1. С. 74-78.](#)

Тема № 20. Тлумачення норм права.

Семінарське заняття. Тлумачення норм права.

Навчальна мета заняття: Визначення мети, видів та способів тлумачення правових норм.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Тлумачення норм права: поняття, причини, мета.
2. Способи тлумачення норм права.
3. Види тлумачення норм права.
4. Інтерпретаційно-правовий акт: поняття, види.

Методичні вказівки:

Характеристика категорії “тлумачення норм права” вимагає уваги до загальної мети цієї діяльності, урахування необхідності однакового розуміння та застосування норм права в країні. Доцільно визначити роз’яснювальний аспект даної юридичної діяльності.

Інструментарієм інтерпретаційно-правової діяльності є способи тлумачення юридичних норм. Розгляд даного питання припускає розкриття змісту таких способів тлумачення юридичних норм як мовний, логічний, системний тощо. Корисно супроводжувати такий огляд з прикладами сучасних актів офіційного тлумачення чинного законодавства України.

Класифікація видів тлумачення норм права здійснюється шляхом класичного розподілу всіх їх видів на офіційне та неофіційне тлумачення. Для більш повного розкриття особливостей кожного виду тлумачення використовують метод порівняння. Пояснення видів неофіційного тлумачення передбачає розкриття змісту побутового, доктринального, професійного тлумачення, натомість офіційне тлумачення потребує розкриття змісту автентичного, делегованого, казуального тлумачення.

Питання цільових виступів:

1. Інтерпретаційно-правові акти.
2. Офіційне тлумачення норм права в Україні.
3. Способи тлумачення норм права.
4. Види тлумачення норм права.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)

3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Білоус О. Тлумачення норм права: поняття та сутність. *National law journal: theory and practice*. 2020. № 5. С. 46–53.](#)
2. [Лазарєв В. В. Тлумачення юридичної термінології Конституційним Судом України. *Право і безпека*. 2020. № 79\(4\). С. 116–121.](#)
3. [Федіна Н. В. Генеза тлумачення норм права. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 46–51.](#)

Тема № 21. Юридично значуща поведінка

Семінарське заняття. Юридично значуща поведінка

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів уявлення про ознаки і види юридично значущої поведінки; склад, види, мотиви, стимули правомірної поведінки; «зловживання правом» як юридичну категорію; поняття, ознаки, склад, види правопорушень; об'єктивно протиправне діяння.

Кількість годин: 4 години.

Навчальні питання:

1. Поняття: поведінка, діяльність. Види поведінки.
2. Юридично значуща поведінка: поняття, види.
3. Поняття та ознаки правомірної поведінки.
4. Види правомірної поведінки.
5. Зловживання правом: поняття, ознаки, види.
6. Правопорушення: поняття, ознаки, види, причини.
7. Об'єктивно протиправне діяння.
8. Склад правопорушення: поняття, структура.

Методичні рекомендації:

Характеристика таких понять як поведінка і діяльність припускає необхідність здійснення аналізу їх співвідношення з використанням категорій «родове поняття», «видове поняття». Серед видів поведінки доцільно виокремлювати: нормативну, ненормативну, юридично значущу і не значущу тощо.

Юридично значуща поведінка потребує з'ясування основних ознак її природи. Дана поведінка передбачена нормами (принципами) права як певна дія

(бездіяльність), що має соціальне значення (позитивне, негативне), є проявом певного стану інтелектуальної та емоційно-вольової сфери психічної діяльності людини, може бути предметом правової кваліфікації.

Характеристику правомірної поведінки корисно будувати з урахуванням її як родових, так і спеціально-юридичних ознак, а також у її порівнянні з іншими видами юридично значущої поведінки (приміром, зловживанням правом, правопорушенням). Важливо враховувати в переліку ознак правомірної поведінки її позитивну соціальну значущість, виразом якої може бути її соціальна корисність.

Класифікацію видів правомірної поведінки доцільно здійснювати насамперед за її «суб'єктивною стороною». Інші її види є видами за суб'єктами права, за об'єктивною стороною тощо.

Поняття «зловживання правом» потребує зосередження уваги на тому, що такого роду поведінка являє собою реалізацію суб'єктивного права в такій формі, коли право здійснюється всупереч його призначенню, внаслідок чого завдається шкода іншим учасникам суспільних відносин.

Особливість з'ясування природи правопорушення насамперед припускає розуміння його негативної соціальної значущості, протиправності тощо. Правопорушення необхідно відрізнити від об'єктивно протиправного діяння. Аналіз причин здійснення правопорушень насамперед припускає розрізнення причин об'єктивних і суб'єктивних, основних і неосновних.

Об'єктивно протиправне діяння необхідно розуміти як діяння у складі якого відсутні суб'єктивні ознаки (суб'єкт, суб'єктивна сторона) або відсутня яка-небудь одна із цих ознак.

Склад правопорушення потребує характеристики таких його елементів як 1) об'єкт правопорушення; 2) об'єктивна сторона правопорушення; 3) суб'єкт правопорушення; 4) суб'єктивна сторона правопорушення.

Питання цільових виступів:

1. Мотиви та стимули правомірної поведінки.
2. Склад правомірної поведінки.
3. Причини правопорушень.
4. Зловживання правом.
5. Об'єктивно протиправне діяння.
6. Склад правопорушення.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)

3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2020. Т. 7. № 4. С. 161-168.](#)
2. [Загребельна Н. Юридична відповідальність з позиції справедливості та дієвості: сучасні реалії та поняття. Political and Legal Studies. 2022. Vol. 1. Issue 4. С. 63-73.](#)
3. [Зелена І. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 1. С. 176-181.](#)

Тема № 22. Юридична відповідальність

Семінарське заняття. Юридична відповідальність

Навчальна мета заняття: сформувані у студентів системне уявлення про юридичну відповідальність, її ознаки, функції, принципи, види; вміння відрізнити юридичну відповідальність від інших видів соціальної відповідальності.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки юридичної відповідальності.
2. Підстави юридичної відповідальності.
3. Види юридичної відповідальності.
4. Функції, цілі, принципи юридичної відповідальності.

Методичні вказівки:

У процесі з'ясування змісту поняття юридичної відповідальності необхідним є її інтелектуальне бачення, з одного боку, як певного стану правопорушника зазнати примусового позбавлення певних благ, які йому належать, а з іншого - як застосування посадовою особою певних санкцій щодо правопорушника.

При з'ясуванні питання, яке стосується підстав юридичної відповідальності, обов'язково необхідно насамперед сформувані чітке уявлення про таку категорію як «склад правопорушення».

Види юридичної відповідальності збігаються з видами правопорушень. Однак слід відрізнити негативну (за дії вже вчинені) юридичну відповідальність і відповідальність позитивну (за дії майбутні), пов'язану не з порушеннями норм

права, а, навпаки, з відповідними повноваженнями посадової особи (наприклад відповідальність за належний стан справ у службовій сфері тощо).

Аналізуючи функції юридичної відповідальності необхідно висвітлити такі функції як забезпечувальна, охоронна, каральна (штрафна), відновлювальна (компенсаційна), запобіжна («превентивна»), виховна. Що стосується принципів юридичної відповідальності, необхідно насамперед звернути увагу на такі принципи як законність, обґрунтованість, невідворотність, справедливість, доцільність.

Питання цільових виступів:

1. Підстави юридичної відповідальності.
2. Функції юридичної відповідальності.
3. Принципи юридичної відповідальності.
4. Обставини, що виключають юридичну відповідальність.
5. Позитивна відповідальність.
6. Тенденції злочинності: світові, регіональні, українські.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2020. Т. 7. № 4. С. 161-168.](#)
2. [Загребельна Н. Юридична відповідальність з позиції справедливості та дієвості: сучасні реалії та поняття. *Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1. Issue 4. С. 63-73.](#)
3. [Зелена І. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 176-181.](#)

Тема №23. Правова свідомість і правова культура

Семінарське заняття. Правова свідомість і правова культура

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів чітке уявлення про правосвідомість і правову культуру як юридичні явища та складові правової системи суспільства; структуру, функції і види правосвідомості, шляхи і напрями подолання найбільш негативних форм її деформації; ґрунтовне опрацювання визначення і змісту поняття «правова культура», системи правового виховання в Україні.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Правосвідомість: поняття, ознаки.
2. Структура, функції, види правосвідомості.
3. Деформація правосвідомості: поняття, види.
4. Правова культура. Правове виховання.

Методичні вказівки:

При відповіді на перше питання слід пам'ятати, що не тільки писане право є реальним об'єктом відображення уявлень і почуттів людей, але і "право в житті" (діяльність правоохоронних органів, правопорядок тощо). Також треба підкреслити, що в правосвідомості людей має місце думка не тільки про право дійсне, але й про право бажане.

Правовий ідеалізм як і правовий нігілізм є характерними видами деформації правосвідомості. З'ясування питання правового нігілізму припускає аналіз його витоків, зокрема історичних передумов виникнення правового нігілізму в Україні.

Розуміння правової культури як явища правового життя суспільства й надбання цивілізації, припускає її ціннісну характеристику (зокрема, аналіз правової системи суспільства в площині прогресивного розвитку законодавства, поступової еволюції правозастосування в напрямку підвищення якісного рівня окремих його складових елементів). Необхідно також пояснити, що правова культура – явище інтегративне (формує зв'язки між різними сферами правового та суспільного життя).

Висвітлюючи природу такого явища як правове виховання необхідно зазначити про існування в загальнотеоретичній юриспруденції його понять, які припускають розуміння правового виховання в широкому і вузькому значенні.

Питання цільових виступів:

1. Правова культура суспільства
2. Правова культура особи
3. Правове виховання в Україні
4. Правовий нігілізм
5. Правовий менталітет
6. Правова ідеологія

Література:**Основна:**

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Стрибко Т., Бойченко С. Правова поведінка як складник правосвідомості: загальнотеоретичний аналіз. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 257–261.](#)
2. [Тацій В. Я., Данильян О. Г. Правова культура та державотворчі процеси в сучасній Україні : проблеми взаємовпливу. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2019. Вип. 38. С. 11–25.](#)
3. [Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 204 с.](#)

Тема № 24. Правове регулювання, його механізм**Семінарське заняття. Правове регулювання, його механізм**

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів загальне уявлення про правове регулювання суспільних відносин, його способи, типи, методи, види; опанувати категорію «механізм правового регулювання», визначити його елементи, стадії.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття правового регулювання, його предмет, цілі.
2. Види правового регулювання.
3. Способи, методи, типи правового регулювання.
4. Механізм правового регулювання: поняття, елементи, стадії.

Методичні вказівки:

Перше питання потребує з'ясувати, що правове регулювання є найбільш ефективним видом соціального регулювання, яке у свою чергу являє собою певний необхідний елемент існування суспільства. Будь-яке суспільство

об'єктивно вимагає узгодженої поведінки як окремих людей, так і соціальних груп, спільнот тощо, забезпечення соціального порядку в межах відповідної території, регіону, усієї країни в цілому.

Надалі необхідно виокремити та надати загальну характеристику різним видам правового регулювання: нормативному, індивідуальному, централізованому, децентралізованому.

Третє питання передбачає розкриття основних способів правового регулювання (дозвіл, зобов'язання, заборона) та типів правового регулювання (загальнодозволенний, спеціальнодозволенний), що мають місце в сучасних демократичних країнах. Необхідно розрізняти категорії «правове регулювання» і «правовий вплив».

Особливу увагу слід звернути на визначення та структуру механізму правового регулювання як системи всіх державно-правових (юридичних) засобів, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, тобто загалом забезпечується правопорядок як вид соціального порядку.

Питання цільових виступів:

1. Правове регулювання і правовий вплив.
2. Основні види правового регулювання.
3. Способи правового регулювання: поняття, види.
4. Методи правового регулювання: поняття, види.
5. Механізм правового регулювання: загальна характеристика.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополєвський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. Форум права. 2018. № 3. С. 6-12.](#)
2. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)

3. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)

Тема № 25. Законність і правопорядок

Семінарське заняття. Законність і правопорядок

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів чітке уявлення про законність і правопорядок; поняття, принципи і систему гарантій законності як складного багатоаспектного явища; усвідомлення правопорядку як результату атмосфери законності в суспільстві.

Час проведення: 0 годин.

Навчальні питання:

1. Поняття законності, її принципи.
2. Поняття та види гарантій законності.
3. Поняття правопорядку.
4. Співвідношення законності і правопорядку.
5. Поняття дисципліни.

Методичні вказівки:

Сучасне наукове роз'яснення категорії “законність” спрямоване по трьох основних напрямках його розуміння. З одного боку це поняття, що може бути охарактеризоване як правовий принцип, як основоположна ідея права. Друга система поглядів на законність відображає її сутність крізь різні форми прояву способів реалізації державної влади, що свідчить про розуміння законності як режиму. Третій підхід розкриває зміст законності шляхом ототожнення її з сукупністю прийомів та способів вирішення юридичних справ на підставах та у відповідності до діючого законодавства у правозастосувальній практиці, що дає підстави розуміти її як метод правозастосування.

Зазначене свідчить, що законність необхідно досліджувати як складне політико-правове явище, особливу форму виразу загальнообов'язковості права, без забезпечення якої в суспільстві неможливе дієве правове регулювання суспільних відносин, сучасне розуміння законності насамперед складається з наступних її аспектів: законність – конституційний принцип (ст. 68 Конституції України); метод здійснення державної влади, необхідний елемент демократії, режим суспільно-політичного життя.

Розкриваючи природу законності необхідно наголосити, що, у свою чергу, існує система принципів законності (верховенство закону, єдність, рівність всіх перед законом, доцільність, реальність) і гарантій законності (загальносоціальні і спеціально-юридичні) законності.

Правопорядок як явище правової дійсності являє собою стан фактичної впорядкованості врегульованих нормами права суспільних відносин, який є результатом впровадження в життя принципу (режиму) законності, тобто

правопорядок та суспільний порядок це поняття, що розкриваються з допомогою їх структурного пов'язування з режимом законності та наслідками такого режиму. Пояснюючи зміст цих категорій доцільно виходити з розуміння певного рівня правового порядку як результату здійснення режиму законності. При дослідженні шляхів досягнення правопорядку корисно звернути увагу на систему методів якими він досягається. Для правильного розуміння цього процесу важливо, щоб означені суспільні стани “правопорядок” та “соціальний порядок” досягалися доцільними та гуманно орієнтованими засобами.

Співвідношення категорій “законність” та “дисципліна” формується на розумінні ролі загальної, індивідуальної та групової дисципліни в процесі становлення режиму законності, та взаємовпливі закону й поведінки суб'єктів соціальних відносин. Крім того, відповідь на це питання вимагає проведення класифікації видів соціальної дисципліни за галузевою ознакою.

Сучасна проблематика підвищення рівня законності пов'язана, головним чином, з напрямком державного розвитку суспільства й держави на формування правової державності та громадянського суспільства. Це вимагає характеристики державних програм реформування судової системи, системи адміністративної, системи законодавства у напрямку більшої відповідності ідеям права та справедливості і, водночас, підвищення ролі процесуальних правових положень, судових та адміністративних прецедентів захисту прав та свобод громадян в забезпеченні їх реального статусу.

Питання цільових виступів:

1. Законність та демократія.
2. Законність та доцільність.
3. Юридичні гарантії законності.
4. Правопорядок як результат режиму законності.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум права*. 2018. № 3. С. 6-12.](#)
2. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)
3. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)

3. Рекомендована література

Основна:

1. [Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.](#)
5. [Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.](#)

Додаткова:

1. [Алексєєв В. М., Липовська Н. А. Взаємовідносини держави та суспільства : навч. посіб. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 172 с.](#)
2. [Атаманова Н. Проблемні питання застосування норм права. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 164–169.](#)
3. [Бандура С. І. Соціальна держава як результат ефективної соціальної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 12. С. 92–95.](#)
4. [Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум права*. 2018. № 3. С. 6-12.](#)
5. [Бичков І. Г. Щодо місця Конституційного Суду України в механізмі стримувань і противаг. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 224–229.](#)
6. [Білоус О. Тлумачення норм права: поняття та сутність. *National law journal: teory and practice*. 2020. № 5. С. 46–53.](#)
7. [Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2020. Т. 7. № 4. С. 161-168.](#)
8. [Богів Я. С. До питання про сутність суверенітету: теоретико-правовий аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія](#)

«Право». 2018. № 2(18). С. 1-16.

9. Боняк В. О. Поняття «норма права» в сучасній правничій науці. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Ч. 1. С. 15–18.
10. Борисюк І. Еволюція міжнародного нормативного механізму захисту прав дитини. *Знання європейського права*. 2021. № 2. С. 7–12.
11. Бородін Ю. Ю. Поняття, ознаки та властивості правопорядку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. № 2(1). С. 211-221.
12. Бражник В. О., Сидоренко Д. А. До питання обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2018. № 9(3). С. 10–14.
13. Вакарюк Л. В. Поняття та сутність правового режим. *Публічне право*. 2018. № 1(29). С. 223-229.
14. Васильченко О. П., Матат А. В. Конституційні права людини : зміст, функції та рамки обмеження. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах : проблеми теорії та нормативно-правової регламентації* : колективна монографія / Національний університет "Одеська юридична академія". Львів; Торунь : Ліга-Прес, 2020. С. 45–66.
15. Вовк П. Правова держава : вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 19–23.
16. Волкова І. Види юридичних фактів-станів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 114-118.
17. Галас В. І., Попович Т. П. Елементний склад форми держави : теоретико-правовий аналіз. *Регіональні студії*. 2017. Вип. 10. С. 13-17.
18. Гапотій В. Д., Жильцов О. Л., Воржевітіна Г. І. Основні правові системи світу : навчальний посібник. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. 279 с.
19. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2(33). С. 9–22.
20. Загребельна Н. Юридична відповідальність з позиції справедливості та дієвості: сучасні реалії та поняття. *Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1. Issue 4. С. 63-73.
21. Загуменна Ю. О., Лазарєв В. В., Сидоренко А. Ю. Відомча нормотворчість в Україні : досвід комплексного аналізу : монографія. Харків : Планета-Прінт, 2021. 228 с.
22. Заставська Л. П., Терещенко Л. О. Проблематика об'єкта правовідносин у системі правових категорій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Т. 1. № 85. С. 31-37.
23. Зелена І. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 176-181.
24. Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.

25. Кельман Л. М. До питання про співвідношення понять правозастосовної діяльності та реалізації права : теоретико-правовий аспект. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2017. № 4. С. 31-41.
26. Колот А. М., Герасименко О. О. Соціальна держава : генезис і перспективи розвитку. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2017. № 1. С. 8–36.
27. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава : співвідношення в публічному управлінні. Державне управління : удосконалення та розвиток. 2020. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/3.pdf.
28. Котик Г. В. Поняття та види систематизації законодавства. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. 2020. Вип. 32. С. 14-18.
29. Кравцова З. С. Співвідношення понять «механізм держави» та «механізм здійснення державної влади» : конституційно-правовий аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С. 91-94.
30. Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.
31. Кучук А. М., Пекарчук А. В. Система права : необхідність зміни парадигми. Право і суспільство. 2020. № 2. С. 84–89.
32. Лазарєв В. В. Концепції розуміння сутності категорії «зловживання правом». Право і безпека. 2023. № 1(88). С. 179–189. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.16>.
33. Лазарєв В. В. Тлумачення юридичної термінології Конституційним Судом України. Право і безпека. 2020. № 79(4). С. 116–121.
34. Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2016. № 855. С. 225–231.
35. Лісовська Ю. П., Лісовський П. М., Подоляка С. А. Правова держава : історія, теорія, методологія : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 348 с.
36. Макаренко Л. П. Співвідношення понять «джерело прав» та «форма права» : теоретико-понятійний аспект. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 6. Т. 1. С. 28–30.
37. Марущак О. А. Функції держави: визначення поняття. Держава та регіони. Серія: Право. 2019. № 3(65). С. 17-21.
38. Москальчук Ю. Г. Система стримувань і противаг як ефективний засіб досягнення взаємодії у роботі органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. Вип. 16. С. 19–23.
39. Новікова М. В. Загальнотеоретичні підходи до визначення поняття «джерела права». Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2(111). С. 71-75.

40. [Образцова В. В. Механізм стримувань та противаг у публічно-управлінських відносинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 107–112.](#)
41. [Онщенко Н. М. Громадянське суспільство : реалії та зміни. *Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції \(м. Київ, 20 квітня 2021 р.\)*. Київ : Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 89-93.](#)
42. [Очколяс Д. Природа та структура теоретичної юридичної науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 193-199.](#)
43. [Переш І. Є., Бариська Я. О. Теоретичні характеристики правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право"*. 2019. Вип. 59. Т. 1. С. 66–69.](#)
44. [Попова О. В. Нормотворчий процес та правозастосування : навчальний посібник. Київ : НУБіП України, 2022. 168 с.](#)
45. [Соколова І. О. Правова природа політичних режимів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С.47-49.](#)
46. [Самофалов Л. П., Самофалов О. Л. Теоретичні аспекти знань про склад правопорушення та їх практичне значення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 56-60.](#)
47. [Сердюк І. А. Реалізація норм права : питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 74-78.](#)
48. [Слинько Д. В. Юридичний процес : історія, теорія, практика : монографія. Харків : НТМТ, 2017. 415 с.](#)
49. [Соболь Є. Ю., Габелко В. О. Суспільний розвиток: співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів. *Наукові записки. Серія : Право*. 2022. № 12. С. 4-9.](#)
50. [Стрибо Т., Бойченко С. Правова поведінка як складник правосвідомості : загальнотеоретичний аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 257–261.](#)
51. [Субота С. І. Особливості взаємодії громадянського суспільства та поліції в умовах демократичного режиму. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 41–44.](#)
52. [Тацій В. Я., Данильян О. Г. Правова культура та державотворчі процеси в сучасній Україні : проблеми взаємовпливу. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 38. С. 11–25.](#)
53. [Теплюк М., Ющик О. Характеристика об'єкта як необхідна умова правового регулювання. *Право України*. 2022. № 12. С. 26-36.](#)
54. [Ткаля О., Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 274-279.](#)
55. [Томко В. Особливості діалектичного поєднання категорій "право" і "норма права". *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 137–141.](#)

56. [Трещов М., Мунько А. Сучасна форма правління в Україні : науково-практичний дискурс. Науковий вісник: Державне управління. 2022. № 2\(12\). С. 182-193.](#)
57. [Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 204 с.](#)
58. [Федіна Н. В. Генеза тлумачення норм права. Право і суспільство. 2018. № 1. С. 46–51.](#)
59. [Флоря А. Р., Лісна І. С. Судовий прецедент у правовій системі США. Право та державне управління. 2017. № 4\(29\). Т. 1. С. 33–37.](#)
60. [Чукаєва В. О. До проблеми типології правової системи сучасної України. Juris Europensis Scientia. 2020. Вип. 4. С. 20–24.](#)
61. [Щербак Н. В. Міжнародні стандарти з питань гендерної рівності та їх упровадження в Україні \(в умовах реформування державного управління\). Право та державне управління. 2020. № 4. С. 153–165.](#)

Нормативно-правові акти:

1. [Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.](#)
2. [Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України; Акт від 24.08.1991 р. № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.](#)
3. [Декларація про державний суверенітет України : Декларація від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.](#)
4. [Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.](#)
5. [Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.](#)
6. [Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.](#)
7. [Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.](#)
8. [Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади : Указ Президента України від 03.10.1992 р. № 493/92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/92#Text>.](#)
9. [Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.](#)
10. [Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України; Статут від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text>.](#)
11. [Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL:](#)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

12. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

13. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

14. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 24.02.2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.

15. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

16. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

17. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

18. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

19. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 р. № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>.

20. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

21. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

22. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.

23. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2011 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

24. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

25. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text>.

26. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності : Указ Президента України від 10.06.1997 р. № 503/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503/97#Text>.

27. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

28. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

29. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

30. Про приєднання України до Статуту Ради Європи : Закон України від 31.10.1995 р. № 398/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
31. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
32. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів №№ 2,4,7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
33. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
34. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 Р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
35. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>.
36. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.
37. Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.
38. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Інформаційні ресурси вивчення дисципліни:

1. Офіційний веб-портал парламенту України «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua>
3. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua>
4. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua>
5. Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <http://mvs.gov.ua>
6. Офіційний веб-сайт Національної поліції. URL: <https://www.npu.gov.ua>
7. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <http://www.gp.gov.ua>
8. Офіційний веб портал судової влади в Україні. URL: <https://court.gov.ua>
9. Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme>
10. Єдиний реєстр судових рішень в Україні. URL:

<http://www.reyestr.court.gov.ua>

11. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини.
URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9329

12. Практика ЄСПЛ. Український аспект. URL:
<https://www.echr.com.ua/rishennia-espl>

13. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі.
URL: <http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=2>

14. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL:
<http://www.nbuv.gov.ua>

15. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. URL:
<http://nlu.org.ua>

16. Юридична бібліотека (Україна). URL: <http://pravo.biz.ua>

17. Повні тексти юридичних книг (бібліотека Князева). URL:
<http://www.ebk.net.ua>

18. Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець». URL:
<http://www.pravoznavec.com.ua>

19. Бібліотека ДДУВС. URL: <https://dduvs.in.ua/biblioteka/>.

20. Бібліотека ДонДУВС. URL: <https://dnuvs.in.ua/viddily-ta-viddilennya/zagalna-biblioteka>.

21. Бібліотека ЛьвДУВС. URL: <https://www1.lvduvs.edu.ua/elektronnyi-kataloh>.

22. Бібліотека НАВС. URL:
<https://dn.naiu.kiev.ua/mod/url/view.php?id=798&lang=en>.

23. Бібліотека ОДУВС. URL: <https://oduvs.edu.ua/zagalna-biblioteka/>.
Бібліотека ХНУВС. URL: <http://lib.univd.edu.ua>